

AZ	RU
<p>Manna çarlığı. Mannanın adı ilk dəfə e.ə. 843-cü ildə Aşşur salnaməsində qeyd olunur. Aşşur və Urartu dövlətləri arasında Urmiyaətrafı ərazilərə yiyələnmək uğrunda daimi mübarizə şəraitində Manna dövləti öz müstəqilliyini saxlamağa çalışmışdır. Mannanın çiçəklənməsi çar İranzunun hakimiyyəti illərinə təsadüf edir. E.ə. VIII əsrin sonu - VII əsrin əvvəllərində Qədim Şərqdə güclü dövlətlərdən birinə çevrilən Manna dövləti Urmiyaətrafı əraziləri, Qızılüzən çayı hövzəsinin xeyli hissəsini və ondan cənubda yerləşən bölgələri əhatə edirdi. E.ə. VII əsrin ortalarında Manna dövləti zəifləyir və e.ə. 590-cı illərdə madalılar tərəfindən zəbt olunur. Paytaxtı İzirtu şəhəri idi.</p>	<p>Царство Манна. Первое упоминание о Манне встречается в ассирийских источниках в 843 г. до н.э. Государство Манна пыталось сохранить свою независимость в условиях постоянной борьбы государств Ассирии и Урарту за территории вокруг озера Урмия. Расцвет Манны приходился на годы правления царя Иранзу. Государство Манна, превратившееся в конце VIII – начале VII вв. до н.э. в одно из сильных государств на Древнем Востоке, располагалось на территориях вокруг Урмии, охватывало значительную часть бассейна реки Гызылузен и регионы к югу от нее. В середине VII в. до н.э. государство Манна ослабло и в 590 гг. до н.э. было захвачено государством Мада (Мидия). Столицей был город Изирту.</p>
<p>Mada (Midiya) şahlığı-Madalıların tayfa ittifaqı Mannadan şərqdə və cənub-şərqdə yerləşən vilayətlərdə təşəkkül tapmışdı. E.ə. VI əsrin 70-ci illərində Kaştaritinin rəhbərliyi ilə baş vermiş güclü xalq üsyanı nəticəsində aşşurlular Mada vilayətlərindən tamamilə qovulmuş və burada Mada şahlığı meydana gəlmişdi. Mada şahı Kiaksar orduda islahatlar keçirdikdən sonra geniş işğallara başlamışdı. Aşşur çarlığı üzərində qələbəsi nəticəsində Mada Ön Asiyanın böyük dövlətinə çevrildi. Mannanın işğalının Madanın inkişafı üçün böyük əhəmiyyəti oldu. Yüksək inkişaf etmiş kənd təsərrüfatına və sənətkarlığa malik olan Manna Mada dövlətinin iqtisadiyyatının yüksəlişində mühüm rol oynadı və onun mədəni-iqtisadi mərkəzinə çevrildi. E.ə. 550-ci ildə Mada şahlığı süqut etdi və Əhəməni dövlətinin tərkibinə qatıldı. Paytaxtı Aqbatana (Ekbatana) şəhəri idi.</p>	<p>Шахство Мада (Мидия) Союз племен мада зародился в областях к востоку и юго-востоку от Манны. В 70-х гг. VII в. до н.э. ассирийцы в результате мощного народного восстания под предводительством Каштарити были полностью изгнаны из областей Мады, и здесь возникло шахство Мада. После проведения реформ в армии шах Мады Киаксар приступил к широкомасштабным захватам. В результате победы, одержанной над царством Ассирия, Мада превратилась в крупное государство Передней Азии. Захват Манны сыграл большую роль в развитии Мады. Манна, обладавшая развитыми сельским хозяйством и ремеслами, сыграла важную роль в подъеме экономики государства Мада, став ее культурно-экономическим центром. В 550 г. до н. э. шахство Мада пало, войдя в состав государства Ахемени. Его столицей был город Агбатана (Экбатана).</p>
<p>Skif çarlığı-Qədim Şərq qaynaqları şəhadət verir ki, e.ə. VII əsrin 70-ci illərində meydana gəlmiş Skif çarlığı bir neçə on il ərzində Ön Asiyanın hərbi-siyasi həyatında mühüm amil olmuşdur. İşkuz (skiflər) ölkəsi Kür çayının orta axarı ilə Urmiya gölü ətrafındakı Manna ərazisi arasında yerləşən vilayətləri əhatə edirdi. E.ə. VI əsrin 90-cı illərində Skif çarlığı çox zəhmli qüvvə sayılırdı. “Skif çarlığı” Azərbaycan zonasında nisbətən sabit əraziyə malik idi. Bu çarlıq azı 80 il yaşadı. Ön Asiyada “Skif çarlığı”nın, demək olar, tam hökmranlığına, ehtimal ki, e.ə. VII əsrin 20-ci illərinin axırında və ya 10-cu illərinin əvvəlində son qoyuldu. Asiyada yeni qüvvə, madalılar meydana gəldi. Çarlıq ləğv olunmuşdu, lakin skif əhali qrupları-“skiflər”, “ortokoribantlar” və “sakasenlər” Azərbaycan ərazisində yaşamaqda davam edirdilər.</p>	<p>Скифское царство. По свидетельствам древних восточных источников, Скифское царство, возникшее в 70-х годах VII до н.э., в течение нескольких десятилетий играло важную роль в военно-политической жизни Передней Азии. Страна ишкузов (скифов) охватывала области, находившиеся между средним течением Куры и территорией Манны, раскинувшейся вокруг озера Урмия. В 90-х годах VI в. до н.э. Скифское царство считалось очень грозной силой. Скифское царство в зоне Азербайджана располагало относительно постоянной территорией. Оно просуществовало по меньшей мере 80 лет. Конец полномасштабному господству Скифского царства в Передней Азии был положен, согласно предположениям, в конце 2-го – начале 1-го десятилетий VII в. до н.э. В Азии появилась новая сила – мидийцы. Царство было упразднено, однако, группы скифского населения – скифы,</p>

	<p>ортокорибанты и сакасны продолжали жить на территории Азербайджана.</p>
<p>Mada-Atropatena dövləti-E.ə. 321-ci ildə yaranmışdı. Banisi Atropat idi. Bu dövlət rəsmən Mada, sonralar isə özünün ilk hökmdarının adı ilə tez-tez antik qaynaqlarda Atropatena adlandırılırdı. Urmiya gölü ətrafında və Arazboyu (müasir Cənubi Azərbaycan, İran Kürdistanı və müxtəlif dövrlərdə Şimali Azərbaycanın bəzi torpaqları) ərazidə yerləşirdi. Antik mənbələrə görə, e.ə. III əsrin 20-ci illərində şah Artabazan dövründə Atropatenanın ərazisi Arazdan şimalda Rioni çayının yuxarı axarlarından uzanaraq İberiyanın müəyyən hissəsini də əhatə edirdi. 244-cü ildə Atropatena Sasanı şahı I Şapur tərəfindən istila edildi. Orta fars (pəhləvi) abidələrində Adurbadaqan (hərfən “odun himayəsində olan ölkə”) adlanan qədim Atropatena III yüzildən Sasanı dövlətinin tərkibinə onun ayrılmaz hissəsi kimi daxil olur. Azərbaycan məfhumunun özü, həmçinin onunla bağlı siyasi və etno-mədəni xarakterli hadisələr və vəziyyətlər məhz Atropatena dövründə təşəkkül tapmağa başlamışdı. Paytaxtı Qazaka (və ya Qanzaka) şəhəri idi.</p>	<p>Государство Мада-Атропатена. Возникло в 321 г. до н.э. Его основателем был Атропат. Официально это государство называлось Мада, а позднее часто упоминалось в античных источниках как Атропатена, по имени своего первого правителя. Располагалось вокруг озера Урмия и на территории Приаразья (современный Южный Азербайджан, Иранский Курдистан и ряд земель Северного Азербайджана в различное время). Согласно античным источникам, в 20-х гг. III в. до н.э. во времена шаха Артабазана территория Атропатены охватывала также определенную часть Иберии, растянувшись до верхних притоков реки Риони к северу от Араза. В 224 году Атропатена была захвачена сасанидским шахом Шапуром I. Древняя Атропатена, именуемая в среднеперсидских (пехлеви) памятниках Адурбадаган (буквально «страна под покровительством огня»), с III столетия вошла в состав Сасанидского государства в качестве его неотъемлемой части. Само понятие «Азербайджан», а также связанные с ним события и ситуации политического и этнокультурного характера начали зарождаться именно в период Атропатены. Столицей был город Газака (или Ганзака).</p>
<p>Qafqaz Albaniyası-Albaniya dövlətinin e.ə. IV -III əsrlərdə formalaşdığı ehtimal olunur.Şimalda Qafqaz dağları, Şərqdə Xəzər dənizi, qərbdə İberiya, cənubqərbdə Ermənistan, cənubda isə Atropatena ilə həmsərhəd idi. Beləliklə, Qədim Albaniyanın ərazisi müasir Azərbaycan Respublikasını, indiki Ermənistan Respublikasının böyük hissəsini, Dağıstan Respublikasının (Rusiya Federasiyası) cənub hissəsini, Gürcüstanın Alazan və İori çaylarının vadisini əhatə edirdi. Antik, alban və digər mənbələrin məlumatına görə, Albaniyada 26 tayfa məskunlaşmışdı. Alban tayfası Şimali Azərbaycanda ən iri tayfalardan biri idi. Məhz buna görə də bütün ölkə “Albaniya” adlanmağa başlamışdı. Antik dövrdə Albaniya yadelli işğalçılara qarşı inadlı mübarizə aparmış və müstəqilliyini qoruya bilmişdi. Alban tarixçisi Musa Kalankatuklunun qeyd etdiyi ənənəyə görə, b.e. I əsrində Albaniya hökmdar Aran tərəfindən idarə olunurdu. Bu zaman Albaniyanın ərazisi Araz çayından Xunarakert qalasınadək (Qazax-Boçalı zonasında) çatırdı. 262-ci ildə Sasanilər dövlətinin tərkibinə daxil edildi. 314-cü ildə alban hökmdarı Urnayr xristianlığı qəbul edərək, onu Albaniyanın dövlət dininə çevirmişdi. 705-ci ildə ərəb istilaları nəticəsində Albaniyanın mövcudluğuna son qoyulur. Paytaxtı Kabala (Qəbələ) və Bərdə şəhərləri olmuşdur.</p>	<p>Кавказская Албания. Предположительно, формирование албанского государства произошло в IV–III вв. до н.э. На севере она граничила с горами Кавказа, на востоке – с Каспийским морем, на западе – с Иберией, на юго-западе – с Арменией, а на юге – с Атропатеной. Таким образом, территория Древней Албании охватывала территории современной Азербайджанской Республики, большей части нынешней Республики Армения, южной части Республики Дагестан (Российская Федерация), долины рек Алазань и Иори в Грузии. Согласно античным, албанским и другим источникам, в Албании проживало 26 племен. Племя албан было одним из крупнейших в Северном Азербайджане. Именно поэтому вся страна стала называться Албанией. В античный период Албания вела решительную борьбу с иноземными захватчиками, сумев сохранить свою независимость. Согласно сведениям албанского историка Мусы Каланкатуйского, в I в. н.э. Албания управлялась правителем Араном. В этот период Албания располагалась на территории от реки Араз до крепости Хунаракерт (в Газахско-Борчалинской зоне). В 262 году была включена в состав государства Сасанидов. Приняв в 314 году христианство, албанский правитель Урнайр превратил его в государственную религию Албании. В 705 году в результате арабских завоеваний существованию Албании был положен конец. Ее столицами были</p>

	города Кабала (Габала) и Барда.
<p>Şirvanşahlar dövləti-VI yüzilin əvvəllərində alban arşakilər sülaləsinin Sasanilər tərəfindən ləğvi qədim Şirvan torpağında, Şabrançay və Gilgilçay hövzələri ərazisində “şirvanşah” titullu hakimlərin idarə etdiyi yeni qurumun təşəkkülü üçün zəmin yaratdı. Onun şimal sərhəddi Dərbənd idi. Tarixi ənənə bu dövlətin əsasının qoyulmasını Sasanilər hökmdarı I Ərdəşirin (224-241), digər mülahizəyə əsasən isə I Xosrov Ənuşirəvanın (531-579) adları ilə bağlayır. Mənbələrdə ilkin şirvanşahların adları haqqında məlumat yoxdur. Qeyd etmək lazımdır ki, şirvanşahlar tarix boyu istiqlal uğrunda mübarizə aparmış və ölkəni əsasən müstəqil surətdə idarə etmişlər. Lakin Şirvan işğalçıların hakimiyyəti altına düşdükdə, şirvanşahlar vassal asılılığında olmuş və öz süzerenlərinə vergi ödəmişlər. Ərəblər dövründə (X əsr və sonralar) Şirvanın sərhədləri şimalda Qafqaz dağlarının cənubşərqətəkləri, cənub-qərbdə onu Arrandan və Muğandan ayıran Kür çayı, şimal-qərbdə Qanıx (Alazan) çayı, şərqdə Xəzər dənizi idi. Şirvanşahlar dövləti on əsr ərzində öz müstəqilliyi uğrunda qəhrəmancasına mübarizə aparmasına baxmayaraq, 1538-ci ildən sonra faktiki olaraq aradan çıxdı. O, tarix səhnəsinə çıxan güclü Azərbaycan Səfəvilər dövləti qoşunlarının zərbələri altında süqut etdi. Şirvan dövlətinin paytaxtı Şamaxı idi. XII əsrdən Bakı şəhəri iqamətgaha çevrildi və sonralar, XV əsrdə paytaxt tamamilə buraya köçürüldü.</p>	<p>Государство Ширваншахов. Упразднение Сасанидами в начале VI века династии албанских Аршакидов создало основу для возникновения на древней земле Ширвана, в бассейне рек Шабранчай и Гильгильчай нового образования, управляемого правителями с титулом «ширваншахов». Его северной границей был Дербент. Историческая традиция связывает факт основания этого государства с именем сасанидского правителя Ардашира I (224-241), а согласно другим предположениям – с именем Хосрова I Ануширавана (531-579). В источниках нет сведений об именах первых ширваншахов. Следует отметить, что ширваншахи на протяжении истории вели борьбу за независимость и управляли страной, в основном, самостоятельно. Однако, когда Ширван подпал под власть захватчиков, ширваншахам пришлось платить своим сюзеренам дань. В период арабов (X век и позднее) границами Ширвана на севере было юго-восточное подножие Кавказских гор, на юго-западе – река Кура, отделяющая его от Аррана и Мугана, на северо-западе – река Ганых (Алазань), на востоке – Каспийское море. Несмотря на героическую борьбу государства Ширваншахов за независимость в течение десяти веков, после 1538 года оно фактически пало под ударами войск появившегося на исторической арене сильного азербайджанского государства Сефевидов. Столицей ширванского государства был город Шамахи. С XII века Баку превратился в его резиденцию, и позднее, в XV веке он стал столицей государства.</p>
<p>Sacilər dövləti-9-cu əsrin sonunda xilafətin siyasi hakimiyyətinin zəifləməsi tarixi Azərbaycan ərazisində müstəqil və yarımmüstəqil dövlətlərin yaranmasına səbəb oldu. Həmin dövrdə cənubda Sacilər sülaləsinin yaratdığı yeni dövlət təşəkkül tapdı (898-941). Dövlətin yaranması mənşəcə usruşanalı türk olan xəlifə sərkərdəsi Əbu-s-Sac Divdadatın oğlu Məhəmmədin adı ilə bağlıdır. Sacilər sülaləsinin ən görkəmli nümayəndəsi, bütün Azərbaycan torpaqlarını ilk dəfə müstəqil dövlət çərçivəsində birləşdirə bilmiş Yusif ibn Əbu-s-Sac olmuşdur. Qərbdə Ani və Dvindən şərqdə Xəzər dənizinədək, cənubda Zəncandan şimalda Dərbəndədək olan geniş ərazi Sacilərə tabe oldu. 941-ci ildə Deyləm hakiminin oğlu, Salarilər nəslindən olan Mərzban ibn Məhəmməd Sacilərin Azərbaycandakı hakimiyyətinə son qoydu. Paytaxtı Marağa və Ərdəbil şəhərləri olmuşdur.</p>	<p>Государство Саджидов. Ослабление в конце IX века политической власти халифата привело к возникновению на исторической территории Азербайджана независимых и полунезависимых государств. В этот период на юге появилось новое государство, созданное династией Саджидов (898-941). Возникновение государства связано с именем тюркского полководца халифата Абу-с-Саджа Дивдадат оглу Мухаммеда, выходца из Усрушаны. Наиболее видным представителем династии Саджидов был Юсиф ибн Абу-с-Садж, сумевший впервые объединить в рамках независимого государства все азербайджанские земли. Саджидам подчинялась обширная территория - от Ani и Двины на западе до Каспийского моря на востоке, от Занджана на юге до Дербента на севере. В 941 году сын правителя Дейлама, Марзбан ибн Мухаммед из рода Саларидов положил конец правлению Саджидов в Азербайджане. Столицами государства были Marağa и Ардебиль.</p>

<p>Salarilər dövləti-Salarilər dövlətinin (941-983) əsası 941-ci ildə Mərzban ibn Məhəmməd tərəfindən qoyulmuşdur. Məhz onun hakimiyyəti dövründə Salarilər dövlətinin sərhədləri Sacilər dövlətinin ən yüksək inkişaf dövrü hüdudları ilə üst-üstə düşürdü. Demək olar, bütün Azərbaycanı ələ keçirmiş Mərzban ibn Məhəmməd Ermənistanda da hakimiyyətini təsdiqlədi, əvvəllər Sacilərə vergi verən Şirvanşahları indi də onlara vergi ödəməyə məcbur etdi. Beləliklə, Salarilərə tabe edilmiş ərazinin hüdudları şimalda Dərbəndədən çətdi. Salarilər dövlətinin varlığına 981-ci ildə Rəvvadilər tərəfindən son qoyuldu. Paytaxtı Ərdəbil şəhəri idi.</p>	<p>Государство Саларидов. Основы государства Саларидов (941-983) были заложены в 941 году Марзбаном ибн Мухаммедом. Именно в период его правления границы государства Саларидов совпадали с пределами государства Саджидов в период его наивысшего развития. Марзбан ибн Мухаммед, захвативший, можно сказать, весь Азербайджан, смог утвердить свою власть и в Армении. Также он принудил к выплате налогов Ширваншахов, ранее плативших их Саджидам. Таким образом, пределы территории, подчинявшейся Саларидам, достигли Дербента на севере. Конец существованию государства Саларидов был положен в 981 году Раввадидами. Столицей государства был город Ардебиль.</p>
<p>Rəvvadilər dövləti-Azərbaycanın siyasi tarixində Rəvvadilər dövləti X yüzilin sonundan başlayaraq təqribən bir əsr ərzində (983-1060 və 1107-1117 (Azərbaycanın cənubunda)) olduqca mühüm rol oynamışdır. X yüzilin 50-ci illərinin sonlarına yaxın, Salarilərin hakimiyyətinin zəiflədiyi dövrdə Rəvvadilər sülaləsinin nümayəndəsi Məhəmməd ibn Hüseyn Azərbaycanın bəzi torpaqlarını ələ keçirdi. 956/57-ci ildə isə o, Təbriz və onun civarlarına sahibləndi. Həmin əsrin 70-ci illərinin sonuna yaxın güclənən ara müharibələri Hüseynin oğlu Əbülheyçənin Salari hökmdarı İbrahim üzərində qələbəsi ilə nəticələndi. Əbülheyçə Arazdan cənubda olan Salari torpaqlarının bir hissəni də ələ keçirib, öz mülklərinə qata bildi. Səlcuqlərin Qafqaza yürüşləri dövründə Rəvvadilər dövlətinin ərazisi bütün Cənubi Azərbaycanı əhatə edirdi. 1060-cı ildə səlcuq sultanı Toğrulun Təbrizi mühasirəyə almasından sonra II Məmlan sultanın təbəəsi olduğunu elan edir. Siyasi hakimiyyətlərini əldən verən Rəvvadilər uzun illər öz əski əzəmətlərini qaytara bilmədilər. Yalnız 1107/1108-ci il mənbələrində Azərbaycanın cənub-qərb torpaqlarına sahib olan Marağa hakimi Əhmədili ibn İbrahim ibn Vəhsudan ər-Rəvvadinin adı çəkilir. 1116/1117-ci ildə Əhmədilin Bağdadda xəlifə sarayında batınılərdən biri tərəfindən öldürülməsi ilə Rəvvadilər sülaləsi tarix səhnəsindən çıxır. Paytaxtı Təbriz və Marağa şəhərləri olmuşdur.</p>	<p>Государство Раввадидов. В политической истории Азербайджана государство Раввадидов играло в течение века, начиная с конца X столетия (983-1060 и 1107-1117 (на юге Азербайджана)), очень важную роль. Ближе к концу 50-х годов X века, в период ослабления власти Саларидов, представителем династии Раввадидов Мухаммедом ибн Хусейном был захвачен ряд земель Азербайджана. А в 956-957 гг. он завладел Тебризом и его окрестностями. Усилившиеся ближе к концу 70-х годов того же века междоусобицы завершились победой сына Хусейна - Абульхейджи над правителем государства Саларидов Ибрагимом. Абульхейджа также захватил, присоединив к своим владениям, часть земель Саларидов к югу от Араза. В период походов на Кавказ Сельджукидов территория государства Раввадидов охватывала весь Южный Азербайджан. После осады в 1060 году Тебриза сельджуцким султаном Тоғрулом, Мамлан II объявил себя вассалом султана. Упустившие политическую власть Раввадиды долгие годы не могли вернуть свое прежнее величие. Лишь в источниках 1107/1108 годов упоминается имя владевшего юго-западными землями Азербайджана правителя Мараги Ахмадили ибн Ибрагима ибн Вахсудана ар-Раввадида. После убийства в 1116/1117 годах Ахмадили во дворце халифа в Багдаде династия Раввадидов сошла с исторической сцены. Столицей государства Раввадидов были города Тебриз и Марага.</p>

<p>Şəddadilər dövləti-Azərbaycanın və bir sıra qonşu ölkələrin hərbi-siyasi tarixində fəal rol oynamış Şəddadilər sülaləsi X əsrin ortalarından XII əsrin sonunadək Cənubi Qafqazın Gəncə, Naxçıvan, Dvin və Ani əmirliklərində hakimiyyət başında olmuşlar. 951-ci ildə Salarilər dövlətində yaranmış ağır vəziyyətdən istifadə edən mənşəcə kürd Şəddadilər sülaləsinin banisi Məhəmməd ibn Şəddad ibn Qurtaq, ondan sonra isə oğulları Əbülhəsən Əli Ləşkəri və Fəzl Salarilərin təbəçiliyində olan torpaqlar uğrunda mübarizəni gücləndirdilər. 971-ci ildə Ləşkəri o zaman Salarilərin xidmətində olan qardaşı Fəzlin fəaliyyəti nəticəsində Gəncənin idarəsini ələ aldı. Mərkəzi Gəncə olan Şəddadilər dövlətinin əsası qoyuldu. Salari hakimi İbrahim tərəfindən Gəncənin uğursuz mühasirəsindən sonra bağlanmış müqavilə Arranın xeyli hissəsinin (Bərdə, Şəmkir, Naxçıvan və s.) Şəddadilərin əlinə keçməsinə səbəb oldu. 1075-ci ildə Səlcuqilər Şəddadilər dövlətinə son qoymuşlar.</p>	<p>Государство Шаддадидов - Династия Шаддадидов, игравшая активную роль в военно-политической истории Азербайджана и ряда соседних государств, находилась у власти на Южном Кавказе - в эмиратах Гянджа, Нахчыван, Двин и Ани - с X до середины XII веков. Воспользовавшись тяжелой ситуацией, возникшей в 951 году в государстве Саларидов, основоположник курдской по происхождению династии Шаддадидов Мухаммед ибн Шаддад ибн Гуртаг, а после него его сыновья Абульхасан Али Лешкери и Фазл усилили борьбу за земли Саларидов. В 971 году Лешкери, в результате деятельности своего брата Фазла, находящегося в тот период на службе у Саларидов, взял управление Гянджой в свои руки. Так были заложены основы государства Шаддадидов со столицей в Гяндже. По договору, заключенному правителем государства Саларидов Ибрагимом после безуспешной осады Гянджи, значительная часть Аррана (Барда, Шамкир, Нахчыван и др.) перешла к Шаддадидам. Существованию государства Шаддадидов в 1075 году положили конец Сельджукиды.</p>
<p>Azərbaycan Atabəyləri (Eldənizlər) dövləti-Səlcuqilər dövlətinin tənəzzülü dövründə yaranmış müstəqil soltanlıqlar öz növbəsində, yeni tip dövlət birliklərini doğurdu. Bu dövlətlərin yaradıcıları Səlcuq sultanlarının keçmiş kölələri (məmlük) idilər. Həmin dövlətlərin hakimləri adətən səlcuqilərin vəliəhd şahzadələrinin (məliklərin) tərbiyəçilərindən olurdu ki, onlara da «atabəy» («ata-hakim») deyirdilər. Azərbaycan Atabəyləri dövlətinin (1136-1225) banisi Şəmsəddin Eldəniz idi. II Toğrulun ölümündən sonra Sultan Məsud 1136-cı ildə atabəy Eldənizi mərhum II Toğrulun dul arvadı Mömünə xatınla evləndirdi və onu iqamətgahı Gəncə olan Arranın valisi təyin etdi. Tezliklə Eldəniz Arran əmirələrini özünə təbə etdi və sultan Məsudun ölümü ərəfəsində demək olar ki, Arranın müstəqil hakiminə çevrildi. Eldəniz tezliklə Şirvanı da öz hakimiyyətinə təbə etdi. Sultan Məsudun Azərbaycanda canişini olan Çavlının ölümündən (1146) sonra Eldəniz qarışıqlıqdan istifadə edərək, Naxçıvan vilayətini də öz torpaqlarına birləşdirdi. Eldəniz öz paytaxtını da buraya köçürdü. 1161-ci ildə Şəmsəddin Eldənizin qoşunları Həmədanı tutdu və İraq sultanlığının taxtına Eldənizin kiçikyaşlı oğulluğu Arslan şah çıxarıldı. Həmədan şəhəri Sultan Arslan şahın və atabəy Eldənizin paytaxtı oldu. Arslan şah sultan elan olunduqdan sonra onun atabəyi «ulu atabəy» ləqəbini aldı. Beləliklə, Şəmsəddin Eldəniz İraq sultanlığının həqiqi başçısı oldu. Bu dövrdən başlayaraq, «atabəy» ləqəbinin, «vəliəhd şahzadənin tərbiyəçisi» kimi ilkin mənası öz məzmununu dəyişir və hökmdarın ali tituluna çevrilir. Azərbaycan Atabəyləri dövləti müxtəlif vaxtlarda bir sıra iri əyalət və vilayətlərdən ibarət idi. Onların dəqiq</p>	<p>Азербайджанское государство Атабеков (Эльденизов). Независимые султанаты, возникшие в период кризиса государства Сельджукидов, в свою очередь, породили государственные объединения нового типа. Создателями этих государств были бывшие невольники (мамлюки) сельджукских султанов. В основном, правители этих государств были из числа воспитателей наследных принцев (меликов) Сельджукидов, и именовались «атабеками» («отец-правитель»). Основателем азербайджанского государства Атабеков был Шамсаддин Эльдениз (1136-1225). После кончины Тогрула II Султан Масуд в 1136 году женил атабека Эльдениза на вдове Тогрула II Момине хатун и назначил его наместником Аррана, резиденцией которого была Гянджа. Вскоре Эльдениз подчинил себе эмиров Аррана и превратился накануне кончины султана Масуда, можно сказать, в независимого правителя Аррана. Также вскоре Эльдениз подчинил себе и Ширван. После кончины наместника султана Масуда в Азербайджане Чавли (1146), Эльдениз, воспользовавшись смутой, присоединил к своим землям также область Нахчыван, куда он перенес и свою столицу. В 1161 году войска Шамсадина Эльдениза захватили Хамадан и малолетний пасынок Эльдениза Арслан шах был объявлен правителем Иракского султаната. Город Хамадан стал столицей владений султана Арслан шаха и атабека Эльдениза. После объявления Арслан шаха султаном его атабек получил титул «Великого атабека». Таким образом, Шамсаддин Эльдениз стал истинным правителем Иракского султаната. Начиная с этого периода, титул «атабек» теряет свое первоначальное значение «воспитателя наследного принца», превращаясь в</p>

<p>müəyyənləşdirilmiş sərhədləri yox idi. Azərbaycan, Arran (Naxçıvan), Fars İraqı, Rey və Həmədan vilayətləri həmişə bu dövlətin tərkibində olmuşlar. Xarəzmşah Cəlaləddinin Azərbaycana 1225-ci ildə yürüşü dövründə atabəy Özbəyin baş verən ölümü ilə Azərbaycan Atabəylər dövlətinə son qoyulur.</p>	<p>высший титул правителя. Азербайджанское государство Атабеков в различное время состояло из ряда крупных провинций и областей. У него не было строго определенных границ. В его составе всегда находились области Азербайджан, Arran (Нахчыван), Персидский Ирак, Рей и Хамадан. С кончиной атабека Озбека в период похода на Азербайджан в 1225 году Хорезмшаха Джалаладдина существованию азербайджанского государства Атабеков был положен конец.</p>
<p>Qaraqoyunlu dövləti-Hələ VI-VII əsrlərdə Azərbaycan xalqının təşəkkülündə iştirak etmiş oğuz tayfalarından olan qaraqoyunlular bu dövlətin hərbi-siyasi həyatında fəal iştirak edirdilər. 1408-ci ilin yazında Azərbaycan qaraqoyunlular tayfa birliyinin başçısı Qara Yusif Teymurilərin qoşunlarını məğlub edərək Azərbaycandan çıxartdı. Bu dəfə Azərbaycanda hakimiyyəti təkbaşına ələ keçirmək üstündə Qara Yusiflə Cəlairi Sultan Əhməd arasında mübarizə başlandı. Qara Yusif 1410-cu ilin avqustunda Təbriz yaxınlığında Sultan Əhmədə qalib gəldi və onu edam etdirdi. Kürdən cənubdakı Azərbaycan torpaqlarında yeni Azərbaycan dövləti-Qaraqoyunlu dövləti (1410-1467) meydana gəldi. Qaraqoyunlu dövlətinin paytaxtı Təbriz şəhəri idi. Müxtəlif vaxtlarda Azərbaycanın cənubu ilə yanaşı, Gürcüstanın bir hissəsi, Ermənistan, Kürdüstan, İraq və Qərbi İran Qaraqoyunlu dövlətinin tərkibində olmuşdur. Azərbaycan Qaraqoyunlu dövləti 1467-ci ilin sonunda süquta uğradı və Azərbaycan zəminində yeni siyasi qurum-Uzun Həsənin Ağqoyunlu dövləti təşəkkül tapdı.</p>	<p>Государство Гарагоюнлу. Гарагоюнлу из огузских племен, участвовавшие в формировании азербайджанского народа, еще в VI-VII веках активно участвовали в военно-политической жизни этого государства. Одержав весной 1408 года победу над войсками Теймуридов, глава объединения азербайджанского племени Гарагоюнлу Гара Юсиф изгнал их из Азербайджана. На этот раз борьба за единоличную власть в Азербайджане началась между Гара Юсифом и Джалаири Султаном Ахмедом. В августе 1410 года Гара Юсиф одержал близ Тебриза победу над Султаном Ахмедом и казнил его. На азербайджанских землях к югу от Куры возникло новое азербайджанское государство - государство Гарагоюнлу (1410-1467). Столицей государства Гарагоюнлу был город Тебриз. В различное время в его состав входили, наряду с югом Азербайджана, часть Грузии, Армения, Курдистан, Ирак и Западный Иран. Закат азербайджанского государства Гарагоюнлу пришелся на конец 1467 года, и на азербайджанских землях зародилось новое политическое образование - государство Аггоюнлу, правителем которого был Узун Хасан.</p>
<p>Аğqoyunlu dövləti-Аğqoyunlular VI əsrin sonu, VII əsrin əvvəllərində Baş Qafqaz dağları ilə Araz çayı arasındakı ərazidə yaşayırdılar. Bu tayfaların bir qismi sonralar Kiçik Asiyanın şərqində (Şərqi Anadoluda), Diyarbəkirdə və İraqda da məskunlaşdılar. 1453-cü ildə cəsur sərkərdə və müdrik dövlət xadimi Uzun Həsənin hakimiyyətə gəlməsi ilə paytaxtı Diyarbəkir olan Ağqoyunlu tayfa birliyi daha da qüvvətləndi. Uzun Həsən 1467-ci ildə Qaraqoyunlu dövlətinin varlığına son qoydu. 1468-ci ildə Qaraqoyunlu dövlətinin bütün ərazisini ələ keçirdi və paytaxtı Diyarbəkirdən Təbrizə köçürdü. Qısa müddət ərzində əldə etdiyi parlaq qələbələr nəticəsində Uzun Həsən Kürdən cənubdakı Azərbaycan torpaqları və Diyarbəkirdən əlavə Qərbi Azərbaycanı, Kürdüstanı, Tiflis də daxil olmaqla Gürcüstanın bir hissəsini, İranın böyük hissəsini və İraqı da Ağqoyunlu dövlətinə (1468-1501) birləşdirdi. Uzun Həsən Xorasandan Aralıq dənizi sahilində yerləşən Qaraman bəyliyinə qədər əraziləri əhatə edən böyük bir imperiya yaratdı. Uzun Həsənin hakimiyyəti illərində Ağqoyunlu dövləti Yaxın və Orta Şərqi ən qüdrətli dövlətlərindən birinə çevrildi.</p>	<p>Государство Аггоюнлу. Аггоюнлу жили в конце VI-начале VII веков на территории между горами Большого Кавказа и рекой Араз. Часть этих племен позднее обосновалась также на востоке Малой Азии (Восточная Анатолия), в Диярбекире и Ираке. С приходом к власти в 1453 году храброго полководца и мудрого государственного деятеля Узун Хасана объединение племен Аггоюнлу со столицей в Диярбекире усилилось еще больше. В 1467 Узун Хасан положил конец существованию государства Гарагоюнлу. В 1468 году он завладел всей территорией государства Гарагоюнлу и перенес столицу из Диярбекира в Тебриз. В результате обретенных за короткий срок блестящих побед он, помимо азербайджанских земель к югу от Куры и Диярбекира, присоединил к своему государству Западный Азербайджан, Курдистан, часть Грузии, включая Тифлис, большую часть Ирана и Ирак (1468-1501). Узун Хасан создал большую империю, охватывавшую территории от Хорасана до Гараманского бекства на берегу Средиземного моря. При Узун Хасане государство Аггоюнлу было одним из мощнейших государств Ближнего и Среднего</p>

<p>Uzun Həsənin ölümündən sonra Ağqoyunlu dövləti daxili çəkişmələr nəticəsində tədricən tənəzzülə uğradı. 1499-cu ildə Ağqoyunlu dövləti artıq iki hissəyə bölündü, 1501-ci ildə isə öz yerini Uzun Həsənin nəvəsi İsmayılın qurduğu Səfəvi-Qızılbaş dövlətinə verdi.</p>	<p>Востока. После кончины Узун Хасана государство Аггоюнлу в результате внутренних междоусобиц стало постепенно ослабевать. В 1499 году оно уже расколосось на две части, а в 1501 году уступило свое место государству Сефевидов-Гызылбашей, созданному внуком Узун Хасана Исмаилом.</p>
<p>Azərbaycan Səfəvilər dövləti-XVI əsrdə Azərbaycan Səfəvilər dövlətinin (1501-1736) ictimai-iqtisadi, siyasi, mədəni, ideoloji mərkəzi olmuşdur. Azərbaycan, İran, Cənubi Türkmənistan və müasir Əfqanıstan (Bəlx vilayəti istisna olmaqla), İraqi-Ərəb və s. ərazilər Səfəvilər dövlətinin sərhədləri daxilində idi. Azərbaycan Səfəvilər dövlətinin əsasını I Şah İsmayıl qoymuşdur. Mükəmməl təhsil və tərbiyə almış İsmayıl 1499-cu ildən etibarən gərgin hərbi-siyasi fəaliyyətə qoşuldu. 1501-ci ildə şahlıq taxtına yiyələnmiş, yeni dövlət qurmuş I İsmayıl qısa müddət ərzində bu dövləti qüdrətli imperiyaya çevirdi. Səfəvilər dövlətini idarə edən sülalənin adı mənsəcə Azərbaycan türkü olmuş Səfəviyyə təriqətinin başçısı Şeyx Səfiəddin İshaq Ərdəbilinin adı ilə bağlıdır. Səfəvilər dövlətinin paytaxtı müxtəlif vaxtlarda Təbriz (1501-1555), Qəzvin (1555-1598) və İsfahan (1598-ci ildən) şəhərləri olmuşdur. Səfəvilər dövlətinin ictimai, iqtisadi, mədəni cəhətdən ən çox inkişaf etmiş əyaləti Azərbaycan idi. Azərbaycanın qızılbaş tayfaları (dövlətin mənbələrdə “Qızılbaş dövləti” kimi qeyd olunması da məhz bu tarixi gerçəklikdən qaynaqlanır) və Ərdəbil feodalları Səfəvilər dövlətində aparıcı rol oynamışlar. I Şah İsmayılın oğlu I Təhmasib də Azərbaycan torpaqlarının birləşdirilməsi siyasətini davam etdirirdi. 1538-ci ildə Şirvanşahlar dövləti ləğv edildi və Səfəvilər dövlətinə qatıldı, 1551-ci ildə isə Şəki ərazisi Azərbaycan Səfəvilər dövlətinə birləşdirildi. XVII əsrin sonlarından başlayaraq Səfəvi dövləti dərin iqtisadi və siyasi tənəzzül dövrünə qədəm qoydu. 1736-cı ilin martında Nadir Əfşar Muğanda tacqoyma mərasiminə toplaşmış feodallar tərəfindən şah elan edildi. Beləliklə, Səfəvilər sülaləsinin hakimiyyətinə rəsmən son qoyuldu.</p>	<p>Азербайджанское государство Сефевидов. В XVI веке Азербайджан являлся общественно-экономическим, политическим, культурным и идеологическим центром государства Сефевидов (1501-1736). В пределы государства Сефевидов входили Азербайджан, Иран, Южный Туркменистан и современный Афганистан (исключая область Балх), Ирак и другие территории. Основы азербайджанского государства Сефевидов заложил Шах Исмаил I. С 1499 года началась напряженная военно-политическая деятельность Шаха Исмаила I, получившего совершенное образование и воспитание. Став шахом в 1501 году, создавший новое государство Исмаил I за короткий срок превратил его в мощную империю. Название династии, управляющей государством Сефевидов, связано с именем главы учения сефевийе, азербайджанского тюрка по происхождению Шейха Сафияддина Исхага Ардебели. Столицей государства Сефевидов в различное время были города Тебриз (1501-1555), Газвин (1555-1598) и Исфаган (с 1598 года). Наиболее развитой с общественной, экономической, культурной точек зрения провинцией государства Сефевидов был Азербайджан. Племена гызылбашей Азербайджана (упоминание государства в источниках как «Государства гызылбашей» также проистекает именно из этой исторической реалии) и ардебильские феодалы играли в государстве Сефевидов ведущую роль. Сын Шаха Исмаила I Тахмасиб I продолжил политику объединения азербайджанских земель. В 1538 году государство Ширваншахов было упразднено и вошло в состав азербайджанского государства Сефевидов, а в 1551 году к нему была присоединена территория Шеки. С конца XVII века в государстве Сефевидов начался период глубокого экономического и политического кризиса. В марте 1736 года на церемонии коронации в Мугане Надир Афшар был объявлен феодалами шахом. Таким образом, правлению династии Сефевидов был официально положен конец.</p>

Azərbaycan xanlıqları-Azərbaycanın XVIII əsrin ikinci yarısındakı tarixi əslində müstəqil və yarımasılı dövlət qurumlarının-xanlıqların tarixindən ibarətdir. Azərbaycan ərazisində ilk müstəqil xanlıqların yaranması XVIII əsrin 40-cı illərinə aiddir. Onların bəziləri Nadir şah dövlətinin süqutundan sonra meydana gəlmişdisə, digərləri hələ Nadir şahın hökmranlığı dövründə İran əleyhinə mübarizə nəticəsində formalaşmışdı.

Şəki xanlığı

Şəki xanlığının əsasını Hacı Cələbi xan qoymuşdu (1743-1755). XVIII əsrin 40-cı illərinin sonlarına doğru güclü siyasi qüvvəyə çevrildi. Qəbələ və Qutqaşın sultanları Şəki xanının hakimiyyətini tanımağa məcbur oldular. 1751-ci ildə Şəki xanı müəyyən müddətə Qazax və Borçalı mahallarını da özünə tabe etdi. 1768-ci ildə bir-birilə ittifaq bağlayan Şəki və Quba xanları Şamaxı xanlığına hücum edib, onu öz aralarında bölüşdürdülər. Şəki şəhəri xanlığın mədəni mərkəzi idi.

Qarabağ xanlığı

Qarabağ xanlığının əsasını Cavanşirlər tayfasından olan Pənahəli xan (1748-1763) qoymuşdur. Xanlıq İran hökmranlığı ilə mübarizədə yaranmış və möhkəmlənmişdir. Nadir şahın varisləri arasındakı çəkişmələrdən istifadə edən Pənahəli xan öz hakimiyyət və nüfuzunu Ərdəbilə qədər yaya bildi. Gəncənin də işlərinə müdaxilə edən Pənahəli xan burada hakimiyyətə öz adamını-Ziyadoğlu nəslinin nümayəndələrindən birini gətirə bilmişdi. Pənahəli xan öz mülklərini genişləndirərək Tatev, Sisian, Qafan, Meğri mahallarını özünə tabe etdi. Pənahəli xan uca sıldırımlı qayanın kənarında möhtəşəm Pənahabad qalasını inşa etdirdi və 1755-1756-cı illərdə paytaxtını bura köçürdü. Qala sonralar yaxınlıqdakı Şuşakəndin adı ilə Şuşa adını aldı. Pənahəli xandan sonra hakimiyyətə gəlmiş oğlu İbrahimxəlil xan Azərbaycan torpaqlarını birləşdirməyə çalışırdı. İbrahimxəlil xan müəyyən dövrlərdə öz nüfuzunu Naxçıvan, Gəncə və Təbriz xanlıqlarına yaya bilmişdi.

Quba xanlığı

Quba xanlığının banisi Hüseynəli xan (1726-1758) hələ 1726-cı ildə rus hakimiyyət orqanları tərəfindən bu vəzifəyə təqdim olunmuş, rus çarı onu Quba xanı təyin etmişdi. Onun dövründə Salyan və Rudbar Quba xanlığına tabe edildi. Quba xanlığının yüksəlişi Fətəli xanın hakimiyyətə gəlməsi ilə bağlıdır. Fətəli xan 1757-ci ildə Salyan, 1759-cu ildə Dərbənd, 1766-cı ildə Bakı, 1768-ci ildə Şamaxı və Cavad xanlıqlarını Quba xanlığına birləşdirməyə nail oldu. XVIII əsrin 60-cı illərində Quba xanlığı iqtisadi, hərbi-siyasi baxımdan Azərbaycanın bir çox xanlıqlarından üstün idi və ölkənin siyasi həyatında mühüm rol oynayırdı.

Lənkəran (Talış) xanlığı

Азербайджанские ханства. История Азербайджана во второй половине XVIII века состоит из истории независимых и полунезависимых государственных образований – ханств. Возникновение первых независимых ханств на территории Азербайджана относится к 40 годам XVIII века. Если некоторые из них возникли после заката государства Надир шаха, то другие сформировались в результате борьбы против Ирана еще в период правления Надир шаха.

Шекинское ханство

Основы Шекинского ханства были заложены ханом Хаджи Челеби (1743-1755). К концу 40 годов XVIII века оно превратилось в мощную политическую силу. Султаны Габалы и Гутгашина вынуждены были признать власть Шекинского хана. В 1751 году Шекинский хан подчинил себе на определенный период также Газахский и Борчалинский махалы. В 1768 году заключившие друг с другом союз Шекинский и Губинский ханы совершили нападение на Шамахинское ханство, поделив его между собой. Культурным центром ханства был город Шеки.

Карабахское ханство

Основы Карабахского ханства были заложены Панахали ханом из племени Джаванширов (1748-1763). Ханство сформировалось и укрепилось в борьбе против иранского господства. Воспользовавшись раздорами между наследниками Надир шаха, Панахали хан смог распространить свою власть и влияние до Ардебилля. Панахали хану, вмешивавшемуся также в дела Гянджи, удалось поставить там у власти своего человека – одного из представителей рода Зиядоглу. Расширяя свои владения, Панахали хан подчинил себе махалы Tatev, Sisian, Gafan, Megri. Панахали хан построил на высокой отвесной скале величественную крепость Панахабад и в 1755-1756 перенес сюда свою столицу. Впоследствии крепость стала называться Шушой по названию находившегося неподалеку селения Шушакенд. Сын Панахали хана - Ибрагимхалил хан, пришедший к власти после отца, стремился к объединению азербайджанских земель. В определенные периоды власть Ибрагимхалил хана распространялась на Нахчыванское, Гянджинское и Тебризское ханства.

Губинское ханство

Основатель Губинского ханства Хусейнали хан (1726-1758) еще в 1726 году был представлен на эту должность российскими органами власти. Он был назначен русским царем Губинским ханом. В период его правления Сальян и Рудбар были подчинены Губинскому ханству. Подъем Губинского ханства связан с приходом к власти Фатали хана. В 1757 году Фатали хану удалось присоединить к Губинскому ханству Сальянское, 1759 – Дербентское, 1766 – Бакинское, 1768 – Шамахинское ханства и Джавадское ханство. В 60-х годах XVIII века

Müstəqilliyi yerli iri feodallardan biri olan Seyid Abbas bəy tərəfindən elan edilmiş bu xanlığın siyasi və iqtisadi mərkəzi qala divarları ilə əhatələnmiş Lənkəran şəhəri idi. Seyid Abbas xanın ölümündən sonra tarixdə talışlı Qara xan kimi tanınan Cəmaləddin Mirzə bəy taxta çıxdı. Onun dövründə xanlığın siyasi sabitliyinə və iqtisadi inkişafına yönəldilmiş xətt aydın hiss olunurdu.

Bakı xanlığı

1747-c ildə Nadir şah Əfşarın ölümündən sonra yerli feodallardan Mirzə Məhəmməd ağa şahın Bakıdakı əlaltısı Səlimi qovdu və özünü müstəqil xan elan etdi (1747-1786). Digər xanlıqlarla müqayisədə Bakı xanlığı hərbi-siyasi cəhətdən fərqlənmirdi. Onun ərazisi kiçik olub, eni 60, uzunluğu 90 verst idi. Bütün Abşeron yarımadası ilə birlikdə Bakı şəhəri və 39 kənd onun tərkibinə daxil idi. Mirzə Məhəmməd xanın varisləri dövründə Bakı xanlığı qubalı Fətəli xandan vassal asılılığına düşdü. Fətəli xan 1766-cı ildə öz bacısı Xədicə Bəkəni bakılı Məlik Məhəmməd xana ərə verdi və bununla Bakı xanlığının Quba xanlığından asılılığını təmin etdi.

Gəncə xanlığı

Gəncə bəylərbəyliyi əsasında yaranmışdı. Bu bəylərbəyilik irsi olaraq kiçik fasilələrlə XVII əsrdən 1804-cü ilə qədər Qacarlar tayfasının Ziyadlı oymağına məxsus Ziyadoğlular nəslə tərəfindən idarə olunmuşdur. Xanlığın banisi Şahverdi xan Ziyadoğlu idi. Gəncə həm hərbi-siyasi, həm də iqtisadi-təsərrüfat baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edirdi. Yarandığı vaxtdan bu xanlıq qonşu feodal hakimlərin hücum obyektinə çevrilmişdi. Gəncə xanları düşmənlə mübarizədə gah bu, gah da digər güclü düşmən arasında hiylə işlətməli olurdular.

Dərbənd xanlığı

Dərbənd xanlığının banisi Məhəmməd Hüseyin xan özünün amansız daxili siyasəti ilə istər zəhmətkeş kütlələrin, istərsə də feodal təbəqənin bir çox nümayəndələrinin nifrətini qazanmışdı. 1759-cu ildə dərbəndlilərin xahişi ilə qubalı Fətəli xan Dərbəndə hərbi yürüş etdi. Dərbəndlilərin köməyi ilə şəhər Fətəli xanın əlinə keçdi. Bu hadisədən sonra, demək olar ki, Azərbaycanın şimal xanlıqlarının Rusiyaya birləşdirilməsində Dərbənd və Quba xanlıqları vahid bir dövlət oldular.

Şamaxı xanlığı

Şamaxı xanlığı yerli feodalların və şəhər əyanlarının xarici və ölkə daxilindəki düşmənlərə qarşı apardıqları inadlı mübarizənin gedişində yarandı. Bir neçə əsr Şirvanşahlar dövlətinin paytaxtı, sonralar isə Şirvan bəylərbəyliyi mərkəzi olmuş Şamaxı şəhəri, XVIII əsrin sonlarına qədər həm iqtisadi, həm də ticarət baxımından öz üstünlüyünü saxlamışdı. Nadir şah dövlətinin süqutundan sonra Şamaxının siyasi həyatında köklü dəyişikliklər baş verdi. Nisbətən kiçik ərazidə iki xanlıq yarandı: mərkəzi

Губинское ханство опережало многие другие азербайджанские ханства с экономической, военно-политической точки зрения, играя важную роль в политической жизни страны.

Лянкяранское (Талышское) ханство

Политическим и экономическим центром этого ханства, чья независимость была объявлена одним из крупных местных феодалов Сейид Аббас бек, был окруженный крепостными стенами город Лянкяран. После смерти Сейид Аббас хана к власти пришел Джамаледдин Мирза бек, известный в истории как Гара-хан Талышский. В период его правления отчетливо вырисовывался курс на политическую стабильность и экономическое развитие ханства.

Бакинское ханство

В 1747 году после смерти Надир шаха Афшара один из местных феодалов Мирза Мухаммед ага выставил из Баку подручного шаха – Салима и объявил себя независимым ханом (1747-1786). С военно-политической точки зрения, Бакинское ханство от других ханств не отличалось. Его площадь была небольшой, ширина – 60 верст, длина – 90 верст. В его состав входил весь Абшеронский полуостров, включая Баку и 39 сел. В период правления наследников Мирзы Мухаммед хана Бакинское ханство попало в вассальную зависимость от Губинского Фатали хана. В 1766 году Фатали хан выдал свою сестру Хадиджу Бикия за Бакинского Мелик Мухаммед хана, чем обеспечил зависимость Бакинское ханства от Губинского ханства.

Гянджинское ханство

Возникло на основе Гянджинского беглярбекства. Это беглярбекство с XVII века до 1804 года с небольшими перерывами управлялось представителями рода Зиядоглу, принадлежащего к ветви Зиядлы из племени Гаджаров. Основателем ханства был Шахверди хан Зиядоглу. Гянджа представляла большую важность как с военно-политической, так и с хозяйственно-экономической точки зрения. Со времени зарождения это ханство превратилось в объект набегов соседних феодальных правителей. В борьбе с врагом гянджинские ханы вынуждены были прибегать к различным хитростям.

Дербентское ханство

К основателю Дербентского ханства Мухаммедхусейн хану, из-за его безжалостной внутренней политики, питали ненависть не только трудовые массы, но и многие представители феодальной прослойки. В 1759 году Губинский Фатали хан, по просьбе дербентцев, предпринял военный поход на Дербент. С помощью дербентцев город перешел под власть Фатали хана. После этого события и почти до момента присоединения северных ханств Азербайджана к России, Дербентское и Губинское ханства были единым государством.

Ağsu olmaqla, Yeni Şamaxı və mərkəzi Şamaxı olmaqla, köhnə Şamaxı. Şamaxıda mövcud olan ikihakimiyyətlik uzun müddət davam edə bilməzdi. 1763-cü ildə Köhnə Şamaxıda möhkəmlənən Məhəmməd Səid xan Yeni Şamaxını alıb, Köhnə Şamaxıya birləşdirdi. Köhnə Şamaxı isə yeni xanlığın mərkəzi oldu. Lakin hadisələrin gedişi göstərdi ki, Şamaxı qonşu feodalların hücumu üçün açıqdır. Tez-tez baş verən basqınlar onun iqtisadi inkişafına ziyan vurdu və 1768-ci ildə qubalı Fətəli xan tərəfindən işğal edildi.

Naxçıvan xanlığı

Naxçıvan xanlığının əsasını Kəngərli boyunun başçısı Heydərqulu xan qoymuşdur. Xanlığı gücləndirmək və təcavüzlərdən qorumaq məqsədilə Heydərqulu xan (1747-1763/64) hakimiyyətinin ilk dövrlərində daha güclü olan Qarabağ xanlığına arxalanırdı. Heydərqulu xanın ölümündən sonar 1787-ci ilə qədər hakimiyyət uğrunda mübarizə nəticəsində Naxçıvan xanlığı zəifləyir, Xoy, Qarabağ, İrəvan xanlıqları, Kartli-Kaxeti çarlığı və İran arasında ardı-arası kəsilməyən mübarizənin obyektinə çevrilir.

İrəvan xanlığı

Çuxursəd bəylərbəyliyi əsasında təşəkkül tapmışdı. Nadir şah qətlə yetirildikdən sonra, İrəvanda İran ağalığına qarşı üsyana başçılıq edən yerli feodal Mir Mehdi xan özünü xan elan edərək, müstəqil İrəvan xanlığının əsasını qoydu. Lakin İrəvan xanlığı keçmiş bəylərbəyliyin bütün ərazilərini əhatə edə bilmədi. Onun bir hissəsi Naxçıvan və digər xanlıqların tərkibinə daxil edildi. Xanlığın mərkəzi İrəvan şəhəri idi.

Qaradağ xanlığı

Azərbaycanın cənubunda yerləşən zəif xanlıqlardan biri idi. Onun əsasını qoyan köçəri tayfalardan birinin müdrik başçısı olan Kazım xan (1748-1752) qonşu feodal hakimlərə münasibətdə ehtiyatlı siyasət yeridir, ölkənin daxili işlərini qaydaya salaraq, abadlıq işləri ilə məşğul olur, xanlığın mərkəzi olan Əhərdə müxtəlif ictimai binalar tikdirirdi. Qaradağ xanlığı 1782-ci ildə Xoy və Qarabağ xanlıqlarının birləşmiş qüvvələri tərəfindən işğal edildi. Bundan sonra Qaradağ xanlığı, demək olar ki, öz müstəqilliyini itirdi.

Təbriz xanlığı

Banisi Dünbülü tayfasının görkəmli nümayəndəsi Nəcəfqulu xan (1745-1780) olmuşdur. O, Təbrizdə urmiyalı Fətəli xan Əfşarın fəal yardımını ilə möhkəmlənmişdi. Buna görə də müəyyən vaxt ərzində Təbriz xanlığı Urmiya xanlığından asılı vəziyyətdə olmuşdu. 1763-cü ildə Fətəli xan Əfşar Kərim xan Zənd tərəfindən məğlub edildikdən sonra Təbriz xanlığı tam müstəqillik qazandı.

Marağa xanlığı

Marağa xanlığının əsasını Əliqulu xan Müqəddəm

Шамахинское ханство

Шамахинское ханство возникло в процессе упорной борьбы местных феодалов и городской знати против внешних и внутренних врагов. Город Шамахи, бывший в течение нескольких веков столицей государства Ширваншахов, а потом центром Ширванского беглярбекства, сохранял преимущество, как с экономической, так и с торговой точки зрения, до конца XVIII века. После заката государства Надир шаха в политической жизни Шамахи произошли коренные изменения. На относительно небольшой территории возникли два ханства: Новый Шамахи с центром в Агсу и старый Шамахи с центром в Шамахи. Двувластие в Шамахи долго продолжаться не могло. В 1763 году укрепившийся в Старом Шамахи Мухаммед Саид хан захватил Новый Шамахи и присоединил его к своим владениям. Старый Шамахи стал центром нового ханства. Однако ход событий показал, что Шамахи был незащищен перед набегами соседних феодалов. Участившиеся набеги нанесли ущерб экономическому развитию ханства и в 1768 году оно было захвачено Губинским Фатали ханом.

Нахчыванское ханство

Основы Нахчыванского ханства были заложены главой рода Кенгерли Хейдаргулу ханом. Чтобы усилить ханство и защитить его от набегов Хейдаргулу хан (1747-1763/64) в первые годы власти пользовался поддержкой более мощного Карабахского ханства. После смерти Хейдаргулу хана и до 1787 года Нахчыванское ханство слабело, став объектом непрерывной борьбы между Хойским, Карабахским, Иреванским ханствами, Картли-Кახетинским царством и Ираном.

Иреванское ханство

Возникло на основе Чухурсаадского беглярбекства. После убийства Надир шаха местный феодал Мир Мехди хан, возглавлявший в Иреване восстание против иранского господства, объявил себя ханом, заложив основы независимого Иреванского ханства. Однако Иреванское ханство не смогло охватить все территории бывшего беглярбекства. Часть его вошла в состав Нахчыванского и других ханств. Центром ханства был город Иреван.

Гарадагское ханство

Являлось одним из слабых ханств, расположенных на юге Азербайджана. Заложивший его основы мудрый Кязым хан (1748-1752), бывший главой одного из кочевых племен, проводил осторожную политику в отношении соседних феодальных правителей, занимался благоустроительными работами в ханстве, строительством различных общественных зданий в городе Ахар, который был центром ханства. В 1782 году Гарадагское ханство было захвачено объединенными силами Хойского и Карабахского ханств, после чего Гарадагское ханство, можно

(1747-1750) qoymuşdur. Elə bir əhəmiyyət kəsb etməyən bu xanlıq Ağa Məhəmməd şah Qacar hakimiyyətə gələndə qədər müstəqil idi.

Ərdəbil xanlığı

Ərdəbil xanlığının banisi Şahsevən tayfasının başçısı Nəzərəli xan (1747-1783) olmuşdur. Onun hakimiyyəti dövründə xanlıq inkişaf etmişdi. Nəzərəli xan nikah diplomatiyası vasitəsi ilə qarabağlı İbrahim xanla dostluq əlaqələri yaratmışdı və Lənkəran xanlığı ilə mehriban qonşuluq münasibətində idi.

Urmiya xanlığı

Urmiya xanlığının başçısı Əfşarlar tayfasından olan Fətəli xan Əfşar (1747-1763) idi. Öz sərhədlərini genişləndirmək məqsədi güdən Fətəli xan müəyyən vaxt ərzində Cənubi Azərbaycanda xeyli ərazi tuta bilmişdi. 1763-cü ildə Kərim xan Zənd tərəfindən məğlub edildikdən sonra, Urmiya xanlığı özünün əvvəlki əhəmiyyətini itirdi.

Xoy xanlığı

Xoy xanlığının ilk hakimi Şahbaz xan (1747-1763) olmuşdur. O, Nadir şah dövründə Xoy vilayətinin hakimi təyin edilmişdi. Nadir şahın ölümündən sonra isə özünü Xoy xanlığının müstəqil hakimi elan etmişdi. Müləyim siyasət yeridən Şahbaz xan Fətəli xan Əfşarla dostluq münasibətləri saxlayırdı.

Maku xanlığı

Maku xanlığının banisi Bayat tayfasının başçısı, Nadir şahın sərkərdələrindən biri Əhməd Sultan (1747-1778) idi. Şahın ölümündən sonra vətənə qayıdan Əhməd Sultan Makunu müstəqil xanlıq, özünü isə xanlığın hakimi elan etmişdi. Xanlığın paytaxtı iki tərəfdən dağlarla əhatə olunmuş Maku şəhəri idi. Maku xanlığı öz ətrafında 30 kəndi birləşdirirdi.

Sərab xanlığı

Sərab xanlığının əsasını Şəqaqi tayfasının başçısı Əli xan (1747-1786) qoymuşdur. Nadir şahın ölümündən sonrakı qarışıqlıqdan istifadə edərək Əli xan özünü həmtayfaları arasında xan elan etmişdi. Adları çəkilən xanlıqlardan başqa, Kür ilə Araz çaylarının qovuşuğunda Cavad xanlığı və Kür çayının mənsəbində daha bir kiçik xanlıq-Salyan xanlığı mövcud idi. Rusiya və İran arasında bağlanmış Gülistan (1813) və Türkmənçay (1828) müqavilələrinə uyğun olaraq Azərbaycan iki imperiya arasında bölündü: Azərbaycanın şimal hissəsi Rusiyanın, cənub hissəsi isə İranın tərkibinə daxil edildi.

сказать, утратило свою независимость.

Тебризское ханство

Его основателем был видный представитель племени Дюнбюли Наджафгулу хан (1745-1780). Он укрепился в Тебризе при активной поддержке Урмийского Фатали хана Афшара. В связи с этим в течение определенного периода Тебризское ханство находилось в зависимости от Урмийского ханства. После победы, одержанной в 1763 году Керим ханом Зандом над Фатали ханом Афшаром, Тебризское ханство обрело полную независимость.

Марагинское ханство

Основы Марагинского ханства были заложены Алигулу ханом Мугаддамом (1747-1750). До прихода к власти Ага Мухаммеда шаха Гаджара не представлявшее особой важности Марагинское ханство было независимым.

Ардебильское ханство

Основателем Ардебильского ханства был глава племени Шахсевен Назарали хан (1747-1783). При нем ханство развивалось. Посредством брачной дипломатии Назарали хан наладил дружеские связи с Карабахским Ибрагим ханом, а также находился в добрососедских отношениях с Лянкяранским ханом.

Урмийское ханство

Правителем Урмийского ханства был Фатали хан Афшар из племени Афшаров (1747-1763). Фатали хану, желавшему расширить свои владения, удалось за определенное время захватить значительную территорию в Южном Азербайджане. После его поражения в 1763 году в борьбе с Керим ханом Зандом Урмийское ханство потеряло свою былую значимость.

Хойское ханство

Первым правителем Хойского ханства был Шахбаз хан (1747-1763). Он был назначен правителем Хойской области в период правления Надир шаха. После смерти Надир шаха он объявил себя независимым правителем Хойского ханства. Проводивший мягкую политику Шахбаз хан поддерживал дружеские отношения с Фатали ханом Афшаром.

Ханство Маку

Основателем ханства Маку был глава племени Байат, один из полководцев Надир шаха Ахмед Султан (1747-1778). Вернувшийся на родину после смерти шаха Ахмед Султан объявил Маку независимым ханством, а себя - ханом. Столицей ханства был окруженный с двух сторон горами город Маку. Ханство Маку объединяло 30 сел.

Сарабское ханство

Основы Сарабского ханства были заложены главой племени Шагаги Али ханом (1747-1786). Воспользовавшись смутой после смерти Надир шаха, Али хан объявил себя ханом.

Помимо вышеуказанных ханств, на пересечении рек

	<p>Кура и Араз существовало Джавадское ханство, а у устья реки Кура еще одно небольшое ханство – Сальянское. Согласно договорам, заключенным между Россией и Ираном – Гюлистанскому (1813) и Туркменчайскому (1828), – Азербайджан был поделен между двумя империями: северная часть Азербайджана была включена в состав России, южная часть – в состав Ирана.</p>
<p>Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti-1918-ci il fevralın 23-də Cənubi Qafqazın ali hakimiyyət orqanı-Zaqafqaziya Seymi yaradıldı. Lakin Seymin tərkibinə daxil olan Azərbaycan, gürcü və erməni fraksiyaları arasında daxili və xarici siyasətin əsas məsələlərinə münasibətdə ciddi fikir ixtilaflarının olduğu aşkara çıxdı. 1918-ci il aprelin 22-də Zaqafqaziyanın müstəqil federativ respublika elan edilməsi bu ziddiyyətləri aradan qaldırmadı. 1918-ci il mayın 26-da Zaqafqaziya Seymi özünün buraxıldığını elan etdi və həmin gün gürcülər Gürcüstanın müstəqilliyini bəyan etdilər. Mayın 27-də Seymin müsəlman fraksiyası Azərbaycan Milli Şurasını yaratdı. Qızgın mübahisələrdən sonra Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin bəyan olunması haqda qərar və İstiqlal Bəyannaməsi qəbul edildi. Müvəqqəti hökumət yaradıldı. Cümhuriyyət ilk qərarı ilə milliyyəti, dini, sosial vəziyyəti və cinsindən asılı olmayaraq, ölkənin bütün vətəndaşlarına bərabər hüquqlar verdi. 16 iyun 1918-ci ildə Milli Şura və hökumət öz fəaliyyət mərkəzini Tiflisdən Gəncəyə keçirdi. 15 sentyabr 1918-ci ildə ağır döyüşlərdən sonra Nuru paşanın rəhbərliylə Qafqaz İslam Ordusu Bakını Sentrokaspi Diktaturasının qalıqlarından azad etdi. 17 sentyabr 1918-ci ildə Azərbaycan hökuməti Bakıya köçdü. Cümhuriyyətin böyük uğurlarından biri Paris Sülh Konfransında 1920-ci il yanvarın 11-də Azərbaycanın müstəqil dövlət kimi tanınması olmuşdur. Müsəlman Şərqində ilk parlament respublikası — Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti xalqımızın qədim dövlətçilik ənənələrini yaşadaraq, müasir dövrə xas dövlət təsisatlarının yaradılmasına nail olmuşdu. Milli parlamentarizmin təşəkkül tarixi isə Azərbaycan Parlamentinin 1918-ci il dekabr ayının 7-də keçirilmiş ilk iclasından başlayır. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranması mürəkkəb siyasi dövrdə cərəyan edən hadisələrin və Azərbaycan xalqının milli oyanışının məntiqi yekunu idi. Azərbaycanda yeni tipli teatrın, məktəbin və mətbuatın yaranması milli özünüdərkin gerçəkləşməsinə böyük təsir göstərmişdir. Bolşevik-erməni talanlarından milləti xilas etmək üçün milli ordunun yaradılması Cümhuriyyətin ən böyük</p>	<p>Азербайджанская Народная Республика. 23 февраля 1918 года был создан орган высшей власти Южного Кавказа – Закавказский сейм. Однако обнаружились серьезные разногласия между входящими в состав сейма азербайджанской, грузинской и армянской фракциями, касавшиеся основных вопросов внутренней и внешней политики. Провозглашение 22 апреля 1918 года Закавказской независимой федеративной республики этих разногласий не устранило. 26 мая 1918 года Закавказский сейм объявил о своем роспуске и в тот же день грузины провозгласили независимость Грузии. 27 мая мусульманская фракция сейма создала Азербайджанский Национальный совет. После жарких споров было принято решение о провозглашении государственной независимости Азербайджана и Декларации независимости. Было создано временное правительство. В своем первом решении Республика заявила о равных правах всех граждан страны, независимо от национальности, религии, социального положения и пола. 16 июня 1918 года Национальный совет и правительство перенесли центр своей деятельности из Тифлиса в Гянджу. 15 сентября 1918 года после тяжелых боев Кавказская исламская армия под руководством Нуру паши освободила Баку от остатков диктатуры Центрокаспия. 17 сентября 1918 года азербайджанское правительство переехало в Баку. Одним из больших успехов Республики было признание Азербайджана как независимого государства 11 января 1920 года на Парижской мирной конференции. Первая парламентская республика на мусульманском Востоке – Азербайджанская Народная Республика, продолжая древние традиции государственности нашего народа, добилась создания государственного института, соответствующего современному периоду. История зарождения национального парламентаризма начинается с первого заседания азербайджанского парламента, состоявшегося 7 декабря 1918 года. Создание Азербайджанской Народной Республики было логическим итогом событий, происходивших в сложный политический период, а также результатом национального пробуждения азербайджанского</p>

<p>xidmətlərindən biri hesab edilməlidir. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti özünün siyasi quruluşuna, həyata keçirdiyi demokratik dövlət quruculuğu tədbirlərinə, həmçinin qarşısına qoyduğu məqsəd və vəzifələrə görə də Avropanın ənənəvi demokratik respublikalarından geri qalmırdı. 1920-ci il aprelin 28-də Sovet Rusiyasının təcavüzü nəticəsində suveren Azərbaycan dövləti süqut etdi.</p>	<p>народа. Возникновение в Азербайджане театра, школы и прессы нового типа оказало большое влияние на реализацию национального самосознания народа.</p> <p>Создание национальной армии с целью спасения нации от большевистско-армянских погромов должно считаться одной из больших заслуг Республики. По своему политическому строю, мерам, осуществленным в сфере демократического государственного строительства, а также поставленным перед собой целям и задачам, Азербайджанская Демократическая Республика не отставала от традиционных демократических республик Европы. В результате агрессии Советской России 28 апреля 1920 года суверенное азербайджанское государство пало.</p>
<p>Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikası-28 aprel 1920-ci ildə Sovet Rusiyasının hərbi təcavüzü nəticəsində süquta uğramış Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin ərazisində Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasının (Azərbaycan SSR) yaradıldığı elan olundu. Azərbaycan Müvəqqəti İnqilab Komitəsinin RSFSR ilə qarşılıqlı etimad və tanınmağa əsaslanan ittifaq bağlamaq barədə müraciətinə cavab olaraq, mayın 5-də V.İ.Leninin RSFSR Xalq Komissarları Soveti adından Azərbaycan Sovet hökumətinə göndərdiyi teleqramda müstəqil Azərbaycan SSR-in tanınması bəyan edildi. Sovet Rusiyasının 11-ci ordusunun gücü ilə qurulmuş Azərbaycan hökumətinin müstəqilliyinin tanınması formal xarakter daşıyırdı. Azərbaycan SSR-in nəinki siyasi fəaliyyəti, eləcə də iqtisadiyyatı və xüsusilə xalq təsərrüfatının əsas sahəsi olan neft sənayesi Rusiyanın burada olan nümayəndələri tərəfindən idarə olunurdu. Azərbaycan SSR-in 1922-ci il dekabrın 30-da Birinci Ümumittifaq Sovetlər qurultayında yaranan SSRİ dövlətinə Zaqafqaziya Sovet Federativ Sosialist Respublikası tərkibində daxil olması onun onsuz da məhdudlaşdırılan hüquqlarının tamamilə Mərkəzin sərəncamına keçməsi demək idi. Azərbaycan bir sıra dövlətçilik atributlarını, o cümlədən bayraq, gerb, himn və konstitusiyasını qoruyub saxlamasına baxmayaraq, bir çox sahələrdə özünün beynəlxalq hüququn subyekti olmaq statusunu itirmişdi. Bunula belə, 1920-30-cu illərdə Azərbaycan xalqının qəhrəman əməyi ilə neft sənayesində böyük yüksəliş əldə edilmiş, sənayenin yeni sahələri əmələ gəlmiş, elektrik stansiyaları tikilmiş, suvarma kanalları çəkilmiş, kənd təsərrüfatı dirçəlmişdir. Azərbaycan ellikcə savadlanmış, orta ümumtəhsil məktəblərinin, xəstəxana və poliklinikaların, ali və orta ixtisas məktəblərinin, elmi tədqiqat və mədəniyyətin müəssisələrinin şəbəkəsi xeyli genişləndirilmişdi. 1940-1950-ci illərdə Azərbaycan iqtisadiyyat və mədəniyyətin yeni yüksəliş mərhələsinə qədəm</p>	<p>Азербайджанская Советская Социалистическая Республика. 28 апреля 1920 года было провозглашено о создании на территории Азербайджанской Демократической Республики, павшей в результате военной агрессии Советской России, Азербайджанской Советской Социалистической Республики (Азербайджанская ССР). В ответ на обращение Азербайджанского временного революционного комитета о заключении с РСФСР союза, основанного на взаимном доверии и признании, 5 мая телеграммой, направленной В.И.Лениным от имени Совета народных комиссаров РСФСР азербайджанскому советскому правительству, было объявлено о признании независимой Азербайджанской ССР. Признание азербайджанского правительства, созданного насильственным путем с помощью 11-й армии Советской России, носило формальный характер. Представителями России в Азербайджанской ССР управлялась не только политическая деятельность, но также и экономика, и, в частности, основная сфера народного хозяйства, которой была нефтяная промышленность. Вхождение Азербайджанской ССР в состав Закавказской Советской Федеративной Социалистической Республики в состав СССР, созданного 30 декабря 1922 года на Первом Всесоюзном съезде Советов, означало полный переход в распоряжение центра ее и без того ограниченных прав. Несмотря на сохранение Азербайджаном ряда государственных атрибутов, в том числе флага, герба, гимна и конституции, страна во многих сферах утратила свой статус субъекта международного права. Наряду с этим, в 1920-30 годах, благодаря героическому труду азербайджанского народа, в нефтяной промышленности был достигнут большой подъем, появились новые сферы промышленности, были построены электростанции, проведены оросительные каналы, возрождено сельское хозяйство.</p>

qoydu. Lakin 1960-cı illəri Azərbaycan SSR-də tənəzzül illəri kimi xarakterizə etmək olar. Yalnız Heydər Əliyevin 1969-cu ildə respublika rəhbərliyinə gəlişi ilə Azərbaycanın müasir tarixində dönüş mərhələsinin təməli qoyuldu. Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi kimi Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə respublikanın dinamik inkişafı üçün kompleks proqramların işlənilib hazırlanmasında yorulmaz fəaliyyət, misilsiz təşəbbüskarlıq və nəhəng enerji bütün 1970-ci illərin bariz əlamətinə çevrildi. 1970-1985-ci illər Azərbaycanın quruculuq salnaməsinə ən parlaq səhifələr kimi daxil olmuşdur. Baş verən dəyişikliklərin miqyasına, iqtisadi və sosial sahələrdə aparılan dərin struktur islahatlarının xarakterinə, xalqın maddi rifah halının keyfiyyətə yeni mərhələyə keçirilməsinə görə bu illər Azərbaycanın yeni tarixində ən mühüm yerləri tutur. 1987-ci ildən başlayaraq erməni separatçıları tərəfindən ortaya atılan qondarma Dağlıq Qarabağ problemi respublikanın inkişafı yolunda yeni əngələ çevrildi. Bu problem Azərbaycan xalqı tərəfindən elə ilk günlərdən respublikanın ərazi bütövlüyünə qarşı, vətəndaşların Konstitusiya hüquqlarının pozulmasına yönəldilmiş bir cəhd kimi qəbul olundu. Sərhədlərinin toxunulmazlığı müxtəlif səviyyəli dövlət qurumları tərəfindən rəsmən dəfələrlə təsdiq edilsə də, Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin Azərbaycanın tərkibindən çıxarılması məqsədini güdən siyasət mərhələ-mərhələ həyata keçirilirdi. Ayağa qalxan xalqın inam və iradəsini qırmaq, milli mənliliyini alçaltmaq və Sovet hərbi maşınının gücünü nümayiş etdirmək məqsədi ilə həyata keçirilmiş 20 Yanvar faciəsi totalitar kommunist rejiminin Azərbaycan xalqına qarşı hərbi təcavüzü və cinayəti idi. Baş verən hadisələr fonunda bütün SSRİ ərazisində mərkəzdənqaçma tendensiyasının məntiqi yekunu olaraq 1991-ci ildə Azərbaycan 71 il sonra yenidən öz müstəqilliyinə qovuşdu.

В Азербайджане была достигнута всеобщая грамотность, была значительно расширена сеть общеобразовательных школ, больниц и поликлиник, высших и средне-специальных школ, научно-исследовательских и культурно-просветительских учреждений. В 1940-1950-х годах в Азербайджане начался новый период подъема экономики и культуры. Однако 1960-е годы можно охарактеризовать как годы упадка в Азербайджанской ССР. И только с приходом к руководству республикой в 1969 году Гейдара Алиева были заложены основы поворотного периода в современной истории Азербайджана. Неустанная деятельность Гейдара Алиева на посту первого секретаря ЦК КПСС по разработке комплексных программ для динамичного развития республики, его беспримерная инициативность и неукротимая энергия стали ярким признаком 1970-х годов. 1970-1985 годы явились самыми блистательными страницами в летописи созидания в Азербайджане. По масштабу изменений, характеру глубоких структурных реформ в экономической и социальной сферах, переходу материального благосостояния народа на качественно новый уровень эти годы занимают в новой истории Азербайджана очень важное место. Надуманная нагорно-карабахская проблема, выдвинутая, начиная с 1987 года, армянскими сепаратистами, превратилась в новое препятствие на пути развития республики. Эта проблема с первых дней была воспринята азербайджанским народом как посягательство на территориальную целостность республики, попытка нарушения конституционных прав граждан. Несмотря на неоднократное официальное подтверждение государственными структурами различного уровня неприкосновенности границ, поэтапно проводилась политика, нацеленная на вывод Нагорно-Карабахской автономной области из состава Азербайджана. Трагедия 20 Января, совершенная с целью сломить веру и волю поднявшегося народа, унижить его национальное достоинство и продемонстрировать мощь советской военной машины, являлась военной агрессией и преступлением, совершенным против азербайджанского народа тоталитарным коммунистическим режимом. На фоне происходивших событий, в качестве логического итога центробежных тенденций, имевших место на территории всего СССР, Азербайджан в 1991 году вновь, спустя 71 год, обрел свою независимость.

Azərbaycan Respublikası-1991-ci il oktyabrın 18-də “Müstəqillik haqqında” Konstitusiyaya aktının qəbul edilməsi ilə XX əsr Azərbaycan tarixinin yeni mərhələsi başlandı. Həmin dövrdə əvvəl SSRİ, daha sonra isə Rusiya hərbi-siyasi dairələrinin köməyi ilə Ermənistan Azərbaycana qarşı hərbi əməliyyatlar keçirirdi. Azərbaycan hakimiyyətinin qətiyyətsizliyi ölkənin iqtisadi və siyasi maraqlarına, suveren dövlət hüquqlarının təmin olunmasına cavab vermirdi. Yaranmış böhranlı vəziyyətdə xalqın təkidli tələbi ilə iqtidar Heydər Əliyevi Bakıya dəvət etdi. 1993-cü il iyunun 15-də Heydər Əliyev Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin sədri, oktyabrın 3-də isə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti seçildi. Heydər Əliyev düşünülmüş və uzaqgörən siyasəti ilə bir sıra ərazilərin ermənilərin əlinə keçməsinə yol vermiş hərbi müxalifəti neytrallaşdırdı. Vətəndaş müharibəsinin, ölkənin parçalanmasının qarşısı alındı. Orduda ciddi islahatlar həyata keçirildi. Faktiki olaraq ordu yenidən quruldu. Heydər Əliyev dövlətin xarici siyasətini xalqın maraqlarını, dünyada baş verən ciddi dəyişiklikləri, beynəlxalq sistemin sürətlə qloballaşması ilə əlaqədar yeniləşməsinə nəzərə alaraq pragmatik əsasda qurdu. Qonşu dövlətlərlə münasibətlər nizama salındı. Ölkə bir çox beynəlxalq qurumlara daxil oldu, Paris Xartiyasına, NATO-nun “Sülh naminə tərəfdaşlıq” proqramına qoşuldu. 1995-ci ildə Azərbaycan dövləti keyfiyyətcə yeni mərhələyə daxil oldu. Həmin il noyabrın 12-də müstəqil Azərbaycanın ilk Konstitusiyası qəbul olundu. Elə həmin gün respublikada ilk demokratik parlament seçkiləri keçirildi. Respublikada azad siyasi fəaliyyət, plüralizm təmin edildi. İnsan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının, söz, fikir və mətbuat azadlığının təmin edilməsi, senzuranın ləğv olunması haqqında prezident fərmanları verildi. Məhkəmə islahatı keçirildi. Şərqdə ilk olaraq Azərbaycanda ölüm cəzası ləğv edildi. Bazar iqtisadiyyatının inkişafına, investisiyaların cəlb olunmasına aid mühüm qanunlar qəbul edildi, əsaslı islahatlar keçirildi. Xarici investisiyaların cəlb olunması üçün “açıq qapı” siyasəti, neft strategiyası işlənib hazırlandı və uğurla həyata keçirildi. 1994-cü il sentyabrın 20-də aparıcı neft şirkətləri ilə “Əsrin müqaviləsi” imzalandı. Həmin dövrdən başlayaraq, böyük şirkətlərin Azərbaycana marağı artdı, xarici sərmayə qoyuluşlarına və iqtisadi artım sürətinə görə Azərbaycan dünya liderləri sırasına çıxdı. Bakı-Novorossiysk, Bakı-Supsa, Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəmərləri, Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəməri ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin olunmasında mühüm rol oynayır. Prezident Heydər Əliyev Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin mümkün qədər qan tökülmədən, qırğın və dağıntılara yol vermədən, dinc vasitələrlə həll etmək xəttini

Азербайджанская Республика. После принятия 18 октября 1991 года Конституционного акта «О независимости» начался новый период истории Азербайджана в XX веке. В этот период Армения, сначала с помощью военно-политических кругов СССР, а позднее России, осуществляла против Азербайджана военные операции. Нерешительность азербайджанской власти не отвечала экономическим и политическим интересам страны, обеспечению прав суверенного государства. В создавшейся кризисной ситуации власть, по настоятельному требованию народа, пригласила в Баку Гейдара Алиева. 15 июня 1993 года Гейдар Алиев был избран председателем Верховного совета Азербайджанской Республики, а 3 октября – Президентом Азербайджанской Республики. Благодаря продуманной и дальновидной политике Гейдара Алиева, военная оппозиция, допустившая захват армянами ряда азербайджанских территорий, была нейтрализована. Были предотвращены гражданская война, раскол страны. Были проведены серьезные реформы в армии. Фактически, армия была построена заново. Гейдар Алиев построил внешнюю политику государства на прагматичной основе, с учетом интересов народа, серьезных изменений, происходящих в мире, обновления международной системы в связи с интенсивной глобализацией. Отношения с соседними государствами были упорядочены. Страна вступила во многие международные структуры, присоединилась к Парижской хартии, программе НАТО «Партнерство во имя мира». В 1995 году Азербайджан вступил в качественно новый период развития. 12 ноября того же года была принята первая Конституция независимого Азербайджана. В тот же день в республике прошли первые демократические парламентские выборы. В стране были обеспечены свободная политическая деятельность, плюрализм. Были изданы президентские указы об обеспечении человеческих и гражданских прав и свобод, свободы слова, мысли и печати. Была проведена судебная реформа. Впервые на Востоке в Азербайджане была упразднена смертная казнь. Были приняты важные законы, нацеленные на развитие рыночной экономики, привлечение инвестиций, осуществлены коренные реформы. С целью привлечения иностранных инвестиций были разработаны и успешно претворены в жизнь политика «открытых дверей», нефтяная стратегия. 20 сентября 1994 года с ведущими мировыми нефтяными компаниями был подписан «Контракт века». Начиная с этого периода, интерес крупных компаний к Азербайджану возрос, по внешним капиталовложениям и темпам экономического роста Азербайджан встал в один ряд с мировыми лидерами. Важную роль в обеспечении экономической безопасности страны играют

<p>götürmüşdü. Onun siyasi uzaqgörənliyi və iradəsi sayəsində ATƏT-in Lissabon sammitində (1996, dekabr) Azərbaycanın mövqeyi dünyanın 53 dövləti tərəfindən tanındı və müdafiə olundu. Lakin Ermənistanın qeyri-konstruktiv mövqeyi ilə əlaqədar münaqişənin həlli uzanır. Çağdaş Azərbaycan bu gün-XXI yüzillikdə demokratik, hüquqi və dünyəvi dövlət quruculuğunda uğurdan uğura qovuşur. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin rəhbərlik etdiyi müasir Azərbaycan bu gün regionun lider dövlətidir.</p>	<p>нефтепроводы Баку-Новороссийск, Баку-Супса, Баку-Тбилиси-Джейхан, газопровод Баку-Тбилиси-Эрзурум. Президентом Гейдаром Алиевым был взят курс на решение армяно-азербайджанского нагорно-карабахского конфликта, по возможности, без кровопролития, без бойни и разрушений, мирными средствами. Благодаря его политической дальновидности и воле, позиция Азербайджана была признана и защищена 53 государствами на саммите ОБСЕ в Лиссабоне (декабрь, 1996). Однако в связи с занятой Арменией неконструктивной позицией решение конфликта затягивается. Сегодня - в XXI столетии современный Азербайджан завоевывает в сфере строительства демократического, правового и светского государства успех за успехом. Современный Азербайджан под руководством Президента Азербайджанской Республики Ильхама Алиева является сегодня государством-лидером в регионе.</p>
---	--